

Konya Alâeddin Camii'nde Bulunan Zili Dokumalardan Örnekler

The Samples of Zili at the Alaeddin Mosque in Konya

Mustafa YILDIRIM*

ÖZET

Çalışma; Giriş, Dokuma Türleri, Zili Dokuma, Katalog, Şekiller ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Burada, 12 adet zili örneği ele alınmıştır. Bunların her biri yöresel tasnife tabi tutulmuş ve detaylı değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Motif, desen ve kompozisyon özellikleri ifade edildikten sonra malzeme ve renk konularında da bilgiler verilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Konya, Alaeddin Camii, Zili, Dokuma.

ABSTRACT

In our study, Introduction, Types of Weaving, Weaving Zili, Catalog, Figures and Results sections are given.. Here, we took twelve samples. Each of them took one of the local classified subject. They reviewed each of the locally. We made a detailed evaluation. Motif, pattern and determined the composition properties. In addition, we also have given details about the color and material.

KEY WORDS

Konya, Alaeddin Mosque, Zili, Rug.

---

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Sanatları Tarihi

I. GİRİŞ

Konya Alâeddin Camii¹ne, Konya ve çevresinden sürekli olarak dokuma türleri bağışlanmıştır. Bu dokuma türleri arasında halı, kilim, cicim, zili ve sumak gibi örnekler yer almaktadır. Bizim inceleme konusu edindiğimiz zililer, XVIII. ve XX. yüzyıllar aralığında olan ve günümüze kadar ulaşabilen örneklerdir. Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve İl Kültür Müdürlüğü tarafından, Prof. Dr. Bekir Deniz² başkanlığında oluşturulan bir komisyon tarafından incelenerek tarihlendirmesi yapılan ve müzeliğe değeri olduğu tespit edilen dokumalarla birlikte zililer de, Meram Müftülüğü'nün depolarına kaldırılmış durumdadır.

II. DOKUMA VE DOKUMA TÜRLERİ: Dokuma, İki veya daha çok iplik grubunun çeşitli şekillerde birbiri arasından, altından ve üstünden geçirilerek meydana getirilen ürüne denir. Dokumanın en basit şekli “bez” veya “bez ayağı” dokumadır. Bu dokuma, yatay iplerin (atkı) dikey ipler (çözü) arasından, alttan ve üstten geçirilmesiyle meydana getirilir. Bu tür örneklerde desen bazen atkılarla, bazen de çözülerle elde edilir. Bunlara da atkı ve çözü yüzü dokuma adı verilir(Ürer 1997: 1).

İki iplik sistemiyle yapılan atkı yüzü dokumalara “kilim” denir. Bazı dokuma türlerinde deseni meydana getiren atkının yanı sıra, renkli desen ipleri de (desen ipi, yüz ipi) kullanılmaktadır. Bu ipler dikey ya da yatay yönde ilerletilerek yüzde kabarık motifler meydana getirilir. Bu tür örneklere “cicim” adı verilir. Bazen de desen ipleri çözülerin arasından yatay yönde, bir, iki, üç veya daha fazla çözü üzerinden atılarak geçirilir ve uçları cicimdeki gibi serbest bırakılır. Bunlara da “sili” veya “zili” denir. Bir kısım dokumalarda da desen iplerinin sayısı artırılıp, çözülerin üzerine sarılarak ilerletilir. “Sumak” adı verilen bu örneklerde sarma işlemi ters yönde de gerçekleştirilebilir. “Cicim”, “zili” ve “sumak” gibi dokumalarda kabarık motifler meydana gelir. Teknik ne olursa olsun bu tür dokumaların hepsine “düz dokuma yaygılar” denir. Eğer dik uzanan iplerin (çözü) üzerine düğümler atılır ve yatay ipler (atkı) belirli

¹ Alâeddin Câmii, Konya'nın merkezinde, Alâeddin Tepesi denilen höyükte, Selçuklu Sarayı'nın üst tarafında inşa edilmiştir. Câmii, Sultan Rükneddin Mes'ud'un (1116–1156) son zamanlarında yaptırılmaya başlanmış, Câmii'nin inşasına II.Kılıç Arslan (1156–1192) zamanında devam edilmiş, I. İzzettin Keykavus (1210–1219) tarafından yeni ilâvelerle genişletilmiş, I.Alâeddin Keykubâd (1219–1256) tarafından da tamamlanmıştır. Câmii, bu sonuncu Sultan zamanında tamamlandığı için onun adıyla anılmaktadır. Bkz. Yaşar Erdemir, *Alaeddin Camii ve Türbeleri*, Konya 2009, s. 71. ; Suut Kemal Yetkin, *İslâm Mimarisi*, Ankara 1959, s.162.

² Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi, Antalya.

yönde gidip geri döndürülürse, yüzeyde havlı (tüylü) bir dokuma meydana gelir. Buna da “halı” (düğümlü dokuma) adı verilir (Ürer 1997: 1).

III.ZİLİ DOKUMA: Zililer, ilk bakışta sarma motifli cicimlere benzemektedir. Ancak bu dokuma türü cicim dokumalardan tamamen farklıdır(Kırzioğlu 1995: 14). Zili dokumalarda atkı ve çözgüden ayrıca renkli desen iplikleri önyüze atlamalar yapıyorsa da, cicimde bu iplikler desenlerin konturlarını meydana getirmek için yukarıya doğru sarılarak devam ederken, zililerde atlamalarla motiflerin içi doldurulur (Ürer1997: 16). İstar adı verilen tezgâhlarda iki kişi tarafından dokunan zililer, üç ana iplik sistemine dayanmaktadır. Sağ tarafta oturan kişi atkı ipliğini çözgünün bir altından bir üstünden geçirerek zeminin düz dokumasını yapar. Solda oturan kişi ise, düz dokuma sıralarının arasına renkli desen iplerini sararak sıkıştırır. Cicim ve zili teknikli dokumalarda dokumanın yüzü tezgâhın ters tarafındadır (Akbiçil 1997: 14). Kısaca, İki veya daha çok iplik grubunun çeşitli şekillerde birbiri arasından, altından üstünden geçirilerek meydana getirilen ürüne zili dokuma denir (Megep 2007: 1).

Zili dokuma çözgü çiftlerine uyulmayarak iki üstten bir alttan, üç üstten bir alttan veya beş üstten bir alttan motiflerin içini ve dışını değişik renklerle tamamen doldurarak yapılan düz dokuma tekniği olarak da tarif edilebilir (Megep 2007: 11).

Desenlerin içi, 2-1, 3-1, 5-1 atlamalarla doldurulurken, başta kalan tek çözgüler ve atlamalar ile yaygının yüzeyinde dikey çizgi, fitilli bir görünüm ortaya çıkar (Bandma and Brandt 1995: 2). Özellikle Adana, Gaziantep, Kayseri, Niğde, Konya, Toroslar’da görülür. Antalya ve çevresinde bu dokuma türüne “fitilli” denilmektedir. Eskişehir taraflarında Karakeçili Aşireti tarafından sili ve cicim tipi dokumalar yapılır. Afyon civarlarında Emirdağ Türkmenleri de “sili” terimini kullanmaktadır (Acar 1982: 63). Çeşitli yörelerde değişik isimler de kullanılmıştır. Bunlar, “tabaklı zili”, “tırnaklı zili”, “gıvrım zili”, “çengelli zili”, “tabakalı zili”, “taraklı zili” gibi motif özellikleriyle birlikte söylenir (Deniz 2000: 36).

Zililer, cicime nazaran kaba ve kalın dokumalardır. Çözgüsü kıl olanlar çoğunluktadır (Durul 1977: 29). Her ne kadar zili dokuma şekli de, cicimlerde olduğu gibi; renkli desen ipliklerinin çözgü sisteminin arkasından öne atlaması şeklinde dokunuyorsa da, zili, motif ipinin yatay olarak birden fazla atlama yapmasıyla elde edilir (Acar 1975: 33). Zili dokumada motif özelliğine göre atkı (yüz ipi) iki veya dört çözgü atlayarak, sıra takip edilerek sarma suretiyle do-

kunur. Bu durumda motifler zili dokumasında geniş yüzeyli olurlar (Durul 1977: 29).

Zili dokuma tekniği, değişik türde desenlerin dokunmasına el vermediğinden, bugüne kadar çok az değişime uğramış ve özelliklerini kaybetmemiştir (Acar 1975: 39). Kullanılan bezemeler çoğunlukla geometrik şekillidir. Renklendirme, genellikle verev tekniği ile kullanılır (Durul 1977: 29).

Bazen hem dik hem de verev dokuma birlikte olduğu gibi cicim tekniği ile karışık olarak yapılanları da görülmektedir. Zili dokumalarda çeşitli hayvan, çiçek, ağaç gibi figüratif motiflerin yanı sıra soyut motifler de yer alır (Megep 2007: 11).

Dokumalardaki motiflerin anlamları bölgelere göre farklılık gösterir. Ancak motifler dini inançları, asaleti, gücü sembolize eder. El dokumacılığında dokumaların dili sadece dokumacının hünerini göstermekle kalmaz, ayrıca onların mesajlarını da iletir (Megep 2007: 11). Zili tekniği ile yapılan dokumalar, yastık, minder, çuval, namazlık, yer sergisi ve heybeye kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir (Megep 2007: 11).

III.1. ZİLİ TÜRLERİ: Zili, dokuma özelliğine göre beşe ayrılır:

III.1.1. Düz Zili: Desenlerin içi 2-1, 3-1, 5-1, atlamalarla doldurulurken, başta kalan tek çözümler ve atlamalar ile yaygının yüzünde dikey çizgili-fitilli bir görünüm meydana gelir (Acar 1975: 63). (Şekil:1).

III.1.2. Çapraz Zili: Her sırada birer çözgüyü boşta bırakarak öne geçirilen desen iplikleri, üst sırada bir çözgü yan tarafa kayarak atlatılır, böylece boşta kalan çözümler ve üste çıkan desen iplikleri çapraz çizgiler oluştururlar (Acar 1975: 64). (Şekil:2).

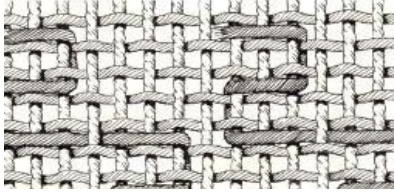
Şekil: 1 (Belkıs Acar'dan)

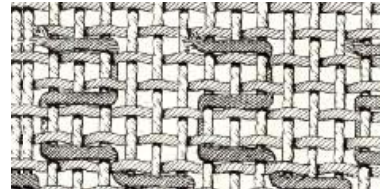
Şekil: 2 (Belkıs Acar'dan)

III.1.3. Seyrek Zili: Düz bez dokuması zemin üzerine, kesik kesik birbirleriyle bağlantısız, serpilmiş 3-1 ve 5-1 atlamalı düz zili dokuması tekniğinde ufak motiflerden meydana gelir (Acar 1975: 65). (Şekil:3).

III.1.4. Damalı Zili: Dama taşı gibi 2-1 veya 3-1 atlamalarla bütün motif içleri doldurulur. Daha çok diğer tekniklerle bir arada kullanılır (Acar 1975: 66). (Şekil:4).

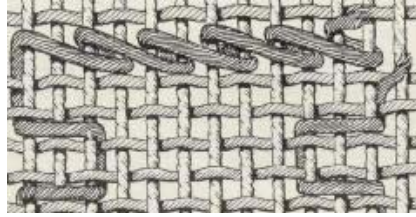

Şekil 3: (Belkıs Acar'dan)

Şekil: 4 (Belkıs Acar'dan)

III.1.5.Konturlu Zili: İki ve üçlü atlamalarla kontur halinde desenlerin meydana getirdiği zili türü, atkı yüzü veya bez dokuma geniş zeminler üzerinde cicim gibi konturlardan meydana gelen desenlerden oluşur. Konturlar halindeki desenlerin meydana gelmesi için her sırada normal atkılar atıldıktan sonra arkadan öne geçirilen renkli desen ipliği 2- 3 çözüğü öne geçtikten sonra, bir üst sıradan geriye dönerek tekrar öne geçirilip, geriye doğru 2- 3 çözüğü atlatılır. Bu arada üst sıraya geçen desen ipliği tutulur, dönüşte tekrar dikey olarak üst sıradan geriye döndürülür (Megep 2007: 14). (Şekil:5).

Şekil: 5 (Belkıs Acar'dan)

IV. KATALOG: KONYA ALAEDDİN CAMİİ ZİLİ ÖRNEKLERİ:

Envanter No:22

Örnek No:1

Çizim No:1

Yöresi: Derbent/Konya

Ölçüsü: 160x400 cm.

Dönemi: 19. yüzyıl

Malzeme: Yün

Teknik: Zili Teknikli Yolluk

Tanım: Desenli kuşakları zili tekniği ile dokunmuş olan bu örnek, bütünü itibariyle ince kuşaklardan oluşturulmuştur. Bu kuşaklarda “zencirek”, “berek”, “suyolu” ve “zizzak” desenler yer almaktadır. Kırmızı, mavi, beyaz, yeşil ve kahve renkleri kullanılmıştır.

Değerlendirme: Derbent yöresinde dokunan ilikli kilim, cicim ve zililer genellikle kuşakların yoğun olarak kullanıldığı kompozisyona sahiptir. Bu tür dokumalar, bu örnekte de olduğu gibi çoğunlukla iki şak halinde dokunup sonra birleştirilirler. Renk çeşitliliği ve sık kuşak kullanımıyla yöresel özellik taşıyan bir örnektir.

Envanter No:135

Örnek No:2

Çizim No:2-a/2-b

Yöresi: Derbent/Konya

Ölçüsü: 142x360 cm.

Dönemi: 18. yüzyıl

Malzeme: Yün

Teknik: Zili Teknikli Yolluk

Tanım: Kenar kuşakları olmayan ve desenli kuşakları zili teknikli olan dokumanın zemini yatay kuşaklardan meydana getirilmiştir. En alttaki yatay kuşakta "saç bağı" ve "göz", onun üzerindeki düz kuşakların üstündeki daha geniş olan kuşakta ise "bereket" motifleri yer almaktadır. Bu dokumada, Yeşil, beyaz, kırmızı, mavi, bordo, turuncu ve kahverengi kullanılmıştır.

Değerlendirme: Yolluk tarzında dokunmuş olan zilin yatay kuşaklardan meydana gelmesi onun yöresel özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Envanter No:157

Örnek No:3

Çizim No:3

Yöresi: Derbent/Konya

Ölçüsü: 66x134 cm.

Dönemi: 19. yüzyıl

Malzeme: Yün

Teknik: Zili Teknikli Seccâde

Tanım: Kenar kuşakları olmayan ve desenli kuşakları zili tekniği ile oluşturulmuş olan dokumanın zemininde yatay kuşaklar mevcuttur. Alt kuşaktan itibaren gözlü eşkenar dörtgenler içinde "bereket" ve ara boşluklarda "eli belindeler" vardır. Bir üstteki çizgili kuşaklardan sonra sırayla "hayat ağacı", "eli belinde", "uçan kuşlar" ve "göz" motifleri işlenmiştir. Bu örnekte, turuncu, beyaz, kırmızı, yeşil, mavi ve kırmızı renkler kullanılmıştır.

Değerlendirme: Ölçüleri bakımından bir seccâde boyutunda olan dokuma, canlı renkleri ve kuşaklı kompozisyonu ile yöresel özellikler göstermektedir.

Envanter No:176

Örnek No:4

Çizim No:4

Yöresi: Derbent/Konya

Ölçüsü:145x235 cm.

Dönemi:18. yüzyıl

Malzeme: Yün

Teknik: Zili Teknikli Yoluk

Tanım: Kenar kuşakları olmayan ve motifli kuşakları zili tekniği ile dokunmuş olan bu örneğin zemini yatay kuşaklardan meydana gelmiştir. Kuşaklarda çeşitli bitkisel ve geometrik stilize motifler yer almaktadır. 28 adet olan kuşakların içinde “zincir”, “göz” ve “bukağı” motifleri yer almaktadır. Bu örnekte, mavi, yeşil, beyaz, turuncu, siyah ve kahverengi kullanılmıştır.

Değerlendirme: Bir yolluk tarzında dokunmuş olan zili teknikli örnek, yatay kuşakları sebebiyle yöresel özellikler taşımaktadır.

Envanter No:180

Örnek No:5

Çizim No:5

Yöresi. Derbent/Konya

Ölçüsü:73x360 cm.

Dönemi:18. yüzyıl

Malzeme: Yün

Teknik: Zili Teknikli Yolluk

Tanım: Kenar kuşakları olmayan zilin zemini yatay kuşaklar halinde düzenlenmiştir. Kuşaklar üzerinde "saç bağı", "tarak", "bereket" gibi motifler bulunmaktadır. Bu örnekte, beyaz, lacivert, kırmızı, sarı, yeşil ve siyah renkler kullanılmıştır.

Değerlendirme: Yolluk tarzında ve motifli kuşakları zili tekniği ile dokunmuş olan bu örnek, geleneksel motifleri ve yatay kuşakları nedeniyle yöresel özellikler taşımaktadır.

Envanter No:32

Örnek No:6

Çizim No:6

Yöresi: Karapınar/Konya

Ölçüsü: 140x170

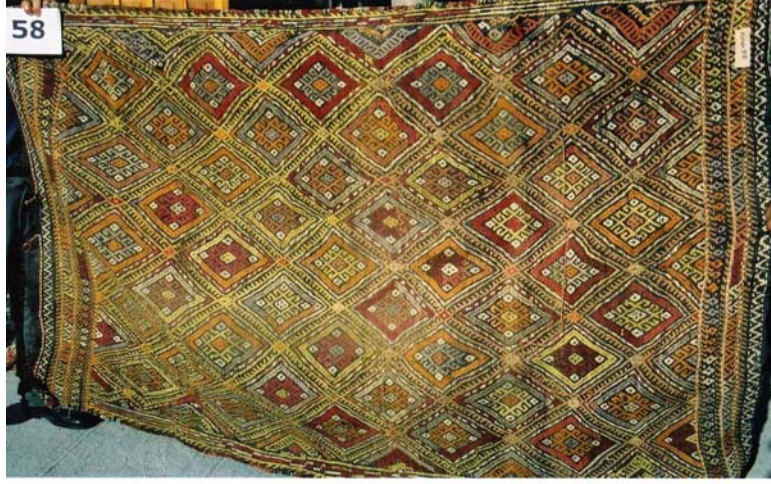
Dönemi: 20. yüzyıl

Malzeme: Yün

Teknik: Zili Teknikli Seccâde

Tanım: Seccadenin üst tarafındaki kısa kuşak üzerinde büyük ebatlı “dua eden el” ve “hayat ağacı” motifleri yer alırken aralarda da küçük ebatlı “çakmak”, “pıtrak” ve “bereket” motifleri yer almıştır. Alt taraftaki kısa kuşaklarda da küçük boy “pıtrak”, “çakmak” ve “kazayağı” motifleri yer almaktadır. Uzun kenar kuşaklarda simetrik olarak şerit halinde zencirekler ve geçmeler işlenmiştir. Merkezde sarı, turuncu, gri ve beyaz renkte baklava dilimleri iç içe geçerek ve birbirine bağlanarak bütün zemini kaplamıştır. Bu dokumada, siyah, sarı, beyaz ve kahve renkleri hâkimdir.

Değerlendirme: Kenar kuşaklarında geleneksel motiflerimizin yoğun olarak işlendiği zilin merkezinde geometrik ve baklava dilimli desenler yer alarak birbirinden bağımsız iki anlayış hâkim kılınmıştır. Ölçüleri itibariyle duvar çakısı gibi küçük olmasına rağmen, üst kısımdaki “yön” ve “dua eden el” motifleri bakımından bir seccâde olduğu anlaşılmaktadır.

Envanter No:58

Örnek No:7

Çizim No:7

Yöresi: Karapınar/Konya

Ölçüsü: 158x205 cm.

Dönemi: 18-19. yüzyıl

Malzeme: Atkı ve çözgü kıl, desen ipi yündür.

Teknik: Zili Teknikli Çuval

Tanım: Bu örneğin kısa kenarlarında üç adet ve uzun kenarlarında tek kenar kuşağı vardır. Zeminini ise, eşkenar dörtgenler doldurmaktadır. Kenar kuşaklarında “zikzak” ve “göz” motifleri vardır. Merkezde ise “bereket” ve “göz” motifleri dörtgenler içine yerleştirilmiştir. Bu dokumada, turuncu, kırmızı, sarı, mavi, yeşil, beyaz ve kahverengi kullanılmıştır.

Değerlendirme: Bu zili örneği, ölçüleri bakımından ve kıl malzemeli sağlam yapısından dolayı çuval olabilir. Zemininde kullanılmış olan yoğun eşkenar dörtgenler, yöresel özellikler olarak dikkatimizi çekmektedir. Karapınar, Hotamış Türkmenlerinin dokuma örneklerindedir. Bu kompozisyona benzer ilikli kilimler de bu yörede çok bulunmaktadır.

Envanter No:84

Örnek No.8

Çizim No:8-a/8-b

Yöresi: Karapınar/Konya

Ölçüsü:156x340 cm

Dönemi:18. yüzyıl

Malzeme: Yün

Teknik: Zili Teknikli Yolluk

Tanım: Bu örneğin kısa kenarlarındaki kuşaklar beş sıra halindedir. Uzun kenarlardaki daha geniş olan kuşak, kısa kenarlarda da zemine bitişik olarak devam etmektedir. Zemininde eşkenar dörtgenler yer almaktadır. Kısa kuşaklarda “başak” ve uzun kuşaklarda “sandık” motifleri bulunmaktadır. Merkezde ise damalı kuşaklar arasında “göz” motifleri vardır. Bu örnekte, Mavi, kırmızı, beyaz, siyah ve kahverengi kullanılmıştır.

Değerlendirme: Bu örnekte, merkezde simetrik olarak yerleştirilmiş olan eşkenar dörtgenler ve içlerinde yer alan motifler, çerçeveden taşarak sonsuzluğu gösteren anlayışı ifade etmektedir. Zili teknikli motifler işlenen dokuma, yolluk biçiminde olup yöresel özellikler taşımaktadır.

Envanter No:156

Örnek No:9

Çizim No:9-a/9-b

Yöresi: Karapınar/Konya

Ölçüsü:182x 233cm.

Dönemi:18. yüzyıl

Malzeme: Yün

Teknik. Zili Teknikli Yer Yaygısı

Tanım: Kısa kenarlarında iki ve uzun kenarlarında birer kenar kuşağı olan zilin zemininde çok sayıda dörtgenler bulunmaktadır. Kısa kuşaklarda bitkisel motifler ve altıgen yıldızlar yer almaktadır. Uzun kenarlarda da altıgen yıldızlar mevcuttur. Zemindeki madalyonlar içinde de ekseriyetle çeşitli şekillerde “koçbaşı” motifleri bulunmaktadır. Bu dokumada, beyaz, kırmızı ve lacivert renkler kullanılmıştır.

Değerlendirme: Bir parçası kopmuş olan bu yer yaygısında bir dikdörtgen kuşak içinde 30 adet çerçevesiz ve dört yönlü “koçbaşı” motifi kullanılmıştır. Merkezî desene sahip olmaması ve motif tekrarıyla kompozisyon oluşturulması bir yöresel özelliktir.

Envanter No:93

Örnek No:10

Çizim No:10

Yöresi: Karapınar/Konya

Ölçüsü: 120x182 cm.

Dönemi: 19. yüzyıl

Malzeme: Atkısı ve çözgüsü siyah kıl

Teknik: Zili Teknikli Yer Yaygısı

Tanım: Kısa kenarlarında iki ve uzun kenarlarında bir kuşağı olan zilin zeminini, "bereket" ve eşkenar dörtgenlerden oluşan simetrik "eli belinde" desenleri doldurmaktadır. Kuşaklarda "kadeh" ve "göz" motifleri vardır. Merkezde ise, "eli belinde", "koçbaşı" ve "göz" motifleri yer almıştır. Bu dokumada, mavi, sarı, turuncu, bordo, beyaz ve kahverengi kullanılmıştır.

Değerlendirme: Ölçüleri bakımından bir yer yaygısı olan dokuma, motif ve desen tekrarıyla oluşturulmuş bir kompozisyona sahiptir. Bu özellikler daha çok Karapınar yöresinde rastlanan özellikler olması bakımından dikkat çekicidir.

Envanter: 4

Örnek No: 11

Çizim No: 11

Yöresi: Mut/Mersin

Ölçüsü:110x160 cm.

Dönemi:19. yüzyıl

Malzeme: Yün

Teknik: Zili Teknikli Seccâde

Tanım: Seccadenin uzun kenarlarında yer alan üç adet kuşaktan, dıştakiler dar iken, iç kısımdaki daha geniştir. Ana kuşak üzerinde “zencirek”ler yer almaktadır. Kısa kenarlardaki bordürlerde ise, “ok-yay”, “geçme”, ve “çakmak” motifleri ile birlikte “bereket” motifleri görülmektedir. Merkezinde kırık ve dalgalı (V) motifleri yer almaktadır. Ayrıca “bereket”, “hayatağacı” ve “eli belinde” motifleri de izlenmektedir. Kırmızı, sarı ve mavi renkler kullanılmıştır.

Değerlendirme: Seccadenin kısa kenar kuşaklarında farklılık olmasına rağmen diğer uzun kenar kuşakları simetriktir. Merkezde ise ayırt edici kuşak olmamasına rağmen üç kuşaklı simetrik bir kompozisyon oluşturulmuştur.

Envanter No:90

Örnek No:12

Çizim No:12

Yöresi: Mut/Mersin

Ölçüsü: 167x276 cm.

Dönemi: 19. yüzyıl

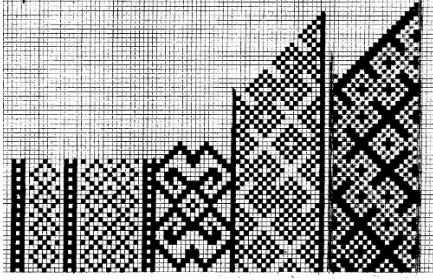
Malzeme: Atkı ve çözgü kıl, ilme yün

Teknik: Zili Teknikli Yer Yaygısı

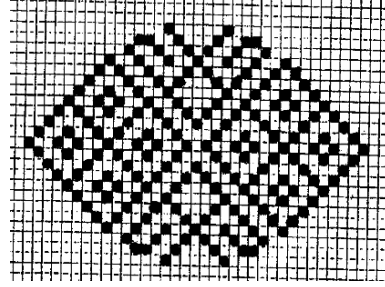
Tanım: Kısa kenarında üç ve uzun kenarında bir kenar kuşağı olan yaygının zemini altıgen şekilli geometrik desenlerle doldurulmuştur. Kısa kenardaki kuşakta "eli belinde" motifleri görülmektedir. Uzun kenarda ise, "zikzak"lar yer almaktadır. Zemindeki altıgenler içinde "sandık" ve göz motifleri bulunmaktadır. Bu örnekte, Turuncu, kırmızı, sarı, yeşil, bordo ve kahverengi ve siyah renkler kullanılmıştır.

Değerlendirme: Zili'nin bordür ve zemininde sık motif uygulaması ve tekrar vardır. Karapınar'da olduğu gibi Mut civarında da Yörük-Türkmen geleneğini sürdüren dokuma örneklerine bolca rastlanmaktadır.

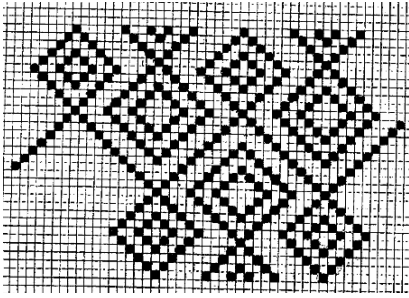
V. ŞEKİLLER:

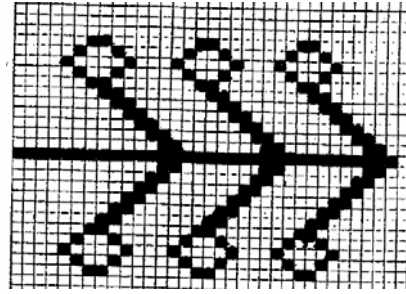
Çizim no: 1 (‘‘zencirek’’ ve ‘‘bereket’’)

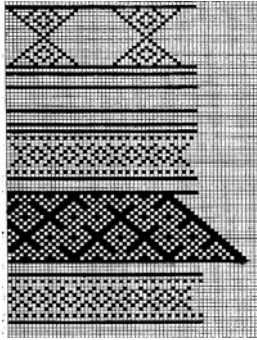
Çizim no: 2 (Geometrik desenler)

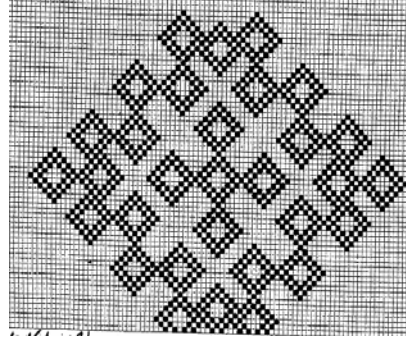
Çizim no: 3-a (Geometrik desen)

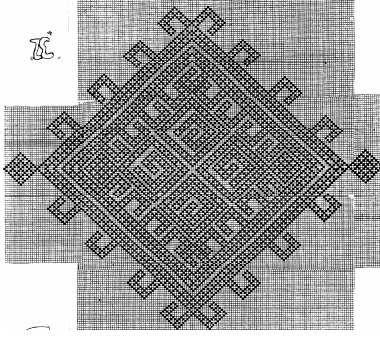
Çizim no: 3-b (‘‘Başak’’ motifi)

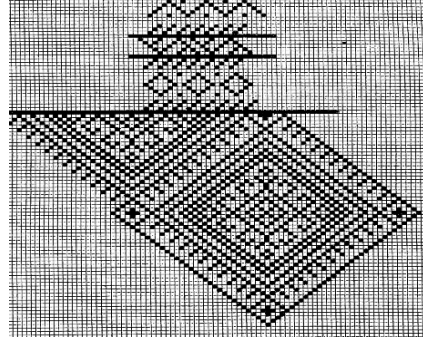
Çizim no: 4 (‘‘bukağı,’’ ve ‘‘göz’’)

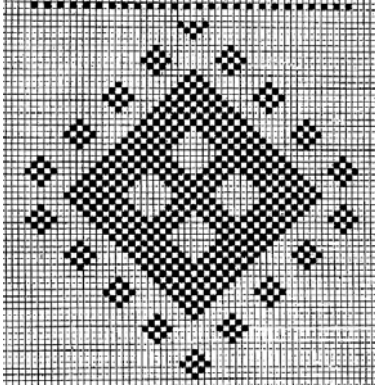
Çizim no: 5 (‘‘Bereket’’ motifi)

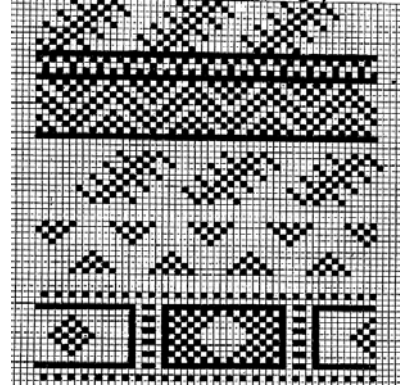
Çizim no:6 (Kancalı ve "koçbaşı eşkenar dörtgen)

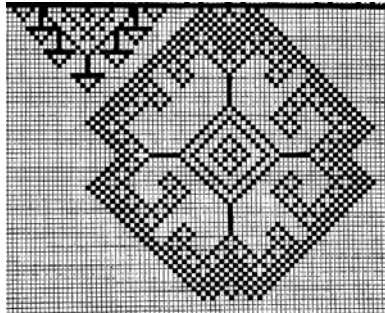
Çizim no: 7(Eşke nar dörtgen)

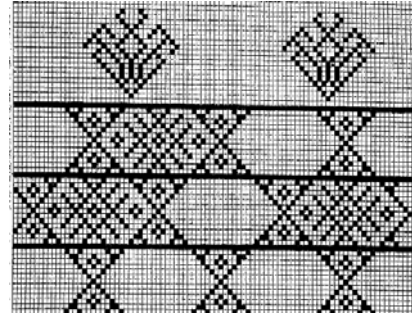
Çizim no: 8-a (Damalı geometrik)

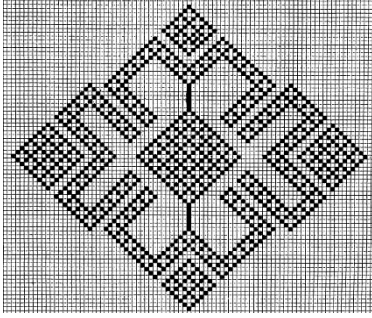
Çizim No: 8-b ("Tarak ve "sandık" motifleri)

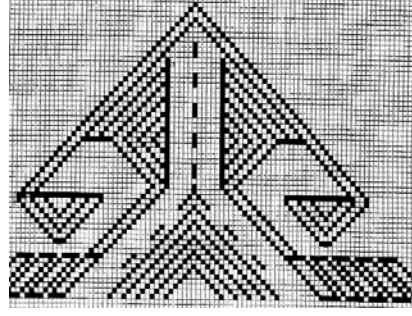
Çizim no: 9-a("Koçbaşı" motifi)

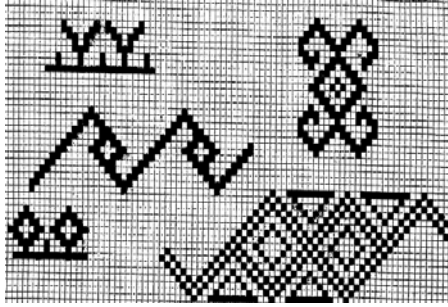
Çizim no: 9-b ("Çiçek" motifi)

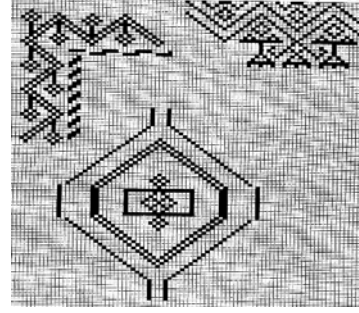
Çizim no: 10 ("Eli belinde" motifi)

Çizim no: 11-a ("Eli belinde" motifi)

Çizim no: 11-b ("koçbaşı" ve "geometrik")

Çizim no: 12 ("Altıgen", "sandık")

VI. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Konya Alâeddin Camii, Anadolu Selçuklu Devletinin Başkentinde 1221 yılından beri Ulu Camii olma özelliğinden dolayı, en güzel ve en kaliteli halı, kilim, cicim, zili ve sumak türü dokumalarla tefriş edilmiş olmalıdır. Bu durum, çeşitli devletlerden gelen hediyeler ve halkın bağışları şeklinde yüzlerce yıldır devam etmiş gibi görünmektedir. Ancak, Alâeddin Camii'nden alınan ve İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde koruma altına alınmış olan XIII. yüzyıla ait Selçuklu halılarının dışında, eskiye ait elimizde örnek kalmamıştır. Düz dokuma yaygılar, malzemenin dayanıksızlığı ve koruma şartlarının olumsuzluğu sebebiyle uzun ömürlü olamamıştır. Elimizdeki en eski örnekler de XVIII. yüzyıldan geriye gidememektedir. Bunların içinde de sanat değeri olanların sayısı da azdır.

Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve İl Kültür Müdürlüğü'nün tespit ve tescili ile depolara kaldırılmış olan bu örneklerden zili tekniğiyle dokunmuş, Derbent, Karapınar ve Mut yörelerine ait 12 tanesi çalışmamıza konu olarak seçilmiştir. Bu örnekler üzerinde yer alan motifler, yöresel özellikler gösterdiği gibi farklı yörelerin motifleriyle de benzerlikler göstermektedir.

Araştırmada ele alınan ilk beş örnek derbent yöresine aittir. Bu örneklerin tamamı yatay kuşaklarla oluşturulmuş bir kompozisyona sahiptir. Bu tür dokumalara Türk dünyasının birçok yerinde rastlandığı gibi Gümüşhane Kelkit yöresinde de rastlanmaktadır (Fot.1,2). Bu çalışmada; birinci, ikinci, dördüncü ve beşinci örnekler ölçüleri itibarıyla yolluk türündedir. Üçüncü örnek ise secâde ölçülerindedir. Derbent yöresinde dokunan düz dokuma yaygılar üzerinde sıklıkla görülen yatay kuşaklar üzerindeki motifler, genellikle zili tekniği ile elde edilmişse, biz bu tür dokumaları Derbent yöresi zilileri diye adlandırılmıştır. Bu dokumalarda, "bereket", "saç bağı", "göz", "tarak", "eli belinde", "uçan kuş" ve "hayat ağacı" gibi yaygın motiflere rastladık (Fot. 3, 4, 5, 6, 7, 8).

Fot.1 (Zuhal Baylan'dan)

Fot.2 (Zuhal Baylan'dan)

Fot.3 (1. örnekten)

Fot.4 (2. örnekten)

Fot.5 (3. örnekten)

Fot.6 (3. örnekten)

Fot.7 (4. örnekten)

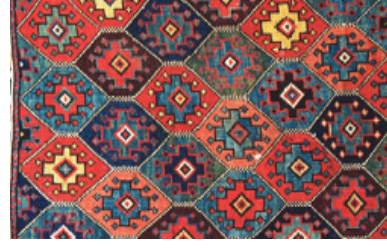

Fot.8 (5. örnekten)

Araştırmada yer alan Karapınar yöresine ait olan zililerin zeminleri, çapraz dörtgenler veya paralel desenlerle doldurulmuştur. Bu tür örneklere başka yörelerde de rastlanmaktadır (Fot.9,10). Altıncı örnek bir seccâde ölçülerinde olup zemini eşkenar dörtgenler içinde bereket motifleriyle doldurulmuş durumdadır. Alt ve üst yatay kenar kuşaklarının zemininde, yoğun olarak “pıtrak”, “çakmak”, “kurbağacık” ve “kazayağı” motifleri uygulanırken, üst kenar kuşağında yöreye özgü “dua eden el” ve “hayat ağacı” motifleri görülmektedir (Fot.11,12). Yedinci örnek, çevresi tarak motifli çapraz karelerin içinde yer alan “bereket” motifleriyle bezenmiştir (Fot.13). Sekizinci örnek, kenar kuşaklarında “sandık”, “başak” motifleri olan, zemininde ise, damalı kareler içinde “göz” motifleri olan yolluk türünde bir zilidir (Fot.14). Dokuzuncu örneğin bordüründe altıgen yıldızlar içinde pıtrak motifleri yer alırken, zemininde, içlerinde “koçbaşı” motifli olan geometrik şekiller yer almaktadır (Fot.15). Onuncu örnekte ise, bordürlerdeki “göz” ve “küpe” motifleri ile zemindeki “koçbaşı” ve “eli belinde” motiflerinin bir araya gelmesiyle “bereket” motifinin uygulandığı dikkatimizi çekmektedir (Fot.16).

Fot.9 (Vakıflar G. Müd. Env. no: A.T.32)

Fot.10 (Elbistan- Karahasanlı Köyü)

Fot.11 (6. örnekten)

Fot.12 (6. örnekten)

Fot.13 (7. örnekten)

Fot.14 (8. örnekten)

Fot.15 (9. örnekten)

Fot.16 (10. örnekten)

Son iki örnek Mut yöresine aittir. 11. örneğin kenar kuşağında “ok-yay”, “kurbağacık” ve “tarak” motifleri izlenirken, merkezinde “hayatağacı” ve “eli belinde” motifleri de diyebileceğimiz “turna katarı” motifi yer almaktadır (Fot.17). Son örneğimizde ise, kenar kuşaklarda “eli beline” ve “merdiven” motifleri görülürken, zeminde altgenler içinde “sandık” ve “göz” motifleri yer almaktadır (Fot.18). Bilindiği gibi Mersin’in Mut İlçesi ile Karaman İli sınırdır. Dolayısıyla her iki yöreye ait dokuma türleri çok yakın benzerlikler gösterirler. Bu ilişkiyi göstermesi bakımında Karman yöresinden de örnek vermeyi uygun bulduk (Fot.19, 20). ©

Fot.17 (11. örnekten)

Fot.18 (12. örnekten)

Fot.19 (İpek Yolu'ndan)

Fot.20 (İpek yolu'ndan)

KAYNAKLAR

- Acar Belkis, *Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar*, İstanbul 1975.
- _____, *Kilim, Cicim, Zili, Sumak, Türk Düz Dokuma Yaygıları*, İstanbul 1982.
- Akbil Fatma, "Bergama Dokumaları Cicim-Sili", *Türkiyemiz*, S. 21, İstanbul 1997, s.12-20.
- Bandma Arend and Brandt Robin, *Flatweaves of Turkey*, Australia 1995.
- Deniz Bekir, "Osmanlı Döneminde Düz Dokuma Yaygılarının Gelişimi", Eyup Sultan Sempozyumu, IV, İstanbul 2000, s. 29-43.
- Durul Yusuf, *Yörük Kilimleri*, İstanbul 1977.
- Erdemir Yaşar, *Alaeddin Camii ve Türbeleri*, Konya 2009.
- Kızıoğlu Neriman Görgünay, *Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasında ortak Motifler*, Ankara 1995.
- Megap (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi), *El Sanatları Teknolojisi, Zili Dokuma*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- Ürer Harun, *Emirdağ Yöresi Düz Dokuma Yaygıları*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997.
- Yetkin Suut Kemal, *İslâm Mimarisi*, Ankara 1959.